

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Johanson, Lars, Martine Robbeets (2010).

Transeurasian verbal morphology in a comparative perspective: Genealogy, contact, chance.

Wiesbaden: Harrassowitz. 180 pp.

Sema Aslan Demir*

Tanıtmaya konu kitap “Transavasya dilleri” fiil morfolojisinin akrabalık ilişkisi, dil ilişkileri ve tesadüfler bağlamında tartışıldığı on makaleden oluşmaktadır. Başlıkta yer alan “Transeurasian” ifadesiyle *Türk, Moğol, Tunguz, Kore ve Japon* dilleri kastedilmektedir. “Altay dilleri” yerine “Transavasya dilleri” ifadesinin tercihi, üç asırdır; önce Ural-Altay sonra Altay dilleri bağlamında yürütülen tartışmaların henüz olumlu ya da olumsuz bir sonuca ulaşmadığını bir kez daha hatırlatır. Genetik bir çağrışım olmaksızın Transavasya terimi, Güney Asya’dan Doğu Avrupa’ya uzanan ve Türk, Moğol, Tunguz, Kore ve Japon dillerinin konuşulduğu alanları da içine alan bir coğrafyanın adıdır. Transavasya dilleri terimi, önceki çalışmalarda, Altay dilleri teorisine karşı olan, ancak bu diller arasındaki bölgesel ve kültürel etkileşimi anlatmak üzere, pratik nedenlerle “Altay dilleri” terimini kullanan araştırmacılar için iyi bir alternatif gibi gözükmektedir.

Altay dilleri, *Ramstedt, Aalto, Poppe, Kotwicz, Martin, Miller, Street, Menges, Tekin* vb. araştırmacıların sesbilgisi, morfoloji ve sözcük yapısı düzeyinde ortaya koydukları delillerle kanıtlanmaya çalışılmış; *Clauson, Németh, Doerfer, Róna-Tas, Şçerbak* vb. ise delillerin yeterli ve ikna edici olmadığı yönünde antitezler geliştirerek teoriye karşı çıkmışlardır. Teori karşıtları, Altay dilleri arasındaki ilişkiyi kabul etmiş olsalar da ilişkinin bölgesel temas, kültürel alışveriş vb. ye dayandığını savunmuşlardır.

Bir tarafın galip gelememesi nedeniyle yerini sessizliğe bırakmış olan tartışmalar son yıllarda yeniden alevlenmiştir. Altay dilleri araştırmalarında görülen bu yeni

* Yrd. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, TDE Bölümü – Ankara / Türkiye
aslans@baskent.edu.tr

ivmede, iki etkenin yadsınmaz bir öneme sahip olduğu belirtilmelidir. İlki, Johanson'un *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler* (Ankara, 2007, [Almanca 1992]) adıyla Türkçeye çevrilen eserinde "Türkçe fiil morfolojisinin, özellikle kılınış ve çatı morfemleri gibi birincil köke yakın biçimbirimlerin, Karayca ve Çuvaşça gibi ileri derecede yabancılaşmış Türk dillerinde dahi sağlam kaldığı, Türkçenin karmaşık fiil sisteminin, genetik sürekliliğin göstergelerinden biri sayılabileceği" (133) yönündeki tespiti, diğeri ise Starostin, Dybo ve Mudrak'ın *Etymological dictionary of the Altaic languages* (Leiden, Boston 2003) adlı, "tartışmalara son noktayı koyma" iddiasında olan, ancak yeni tartışmaları alevlendiren çalışmasıdır.

Yeni tartışmaların asıl konusu "yöntem"dir. Johanson'un tespiti, genetik akrabalığı göstermede morfolojik delillerin, leksikal delillerden daha güvenilir olduğuna işaret etmektedir. Morfolojik birimler dillerin iç gelişmelerinde daha dayanıklı ve kolay ödünç alınıp verilemeyen unsurlardır. Fiil morfolojisi, isim morfolojisine göre daha az oranda ödünçlemeye açıktır. Sözlük ise leksik verilere dayandığı için, Rusya araştırmaları ekolünün diğer bir üyesi Alexander Vovin tarafından 2005 yılında *CAJ*'da yayımlanan "The end of Altaic controversy" (49/1, 71-132.) adlı altmış sayfalık bir makalede sert bir dille eleştirilir. Kendisi de düne kadar Altay dilleri teorisinin güçlü bir destekleyicisi olan Vovin'in, uzağında olmadığı bir teori ekseninde hazırlanmış olan bir çalışmayı eleştirmesinin asıl nedeni "yöntem" sorunudur. Vovin sözlükle ilgili olarak, leksikal ölçütlerin kullanılmasının genetik akrabalığı kanıtama noktasında iyi bir tercih olmadığını, bu konuda en sağlam ve isabetli tercihin morfolojik ölçütler olduğunu belirtir ve sözlük için için "var olmayan bir dil ailesinin etimolojik sözlüğü" ifadesini kullanır (2005: 122).

Anna Dybo ve George Starostin'in Vovin'e cevabı üç yıl sonra "In defense of the comparative method, or the end of the Vovin controversy" adlı 140 sayfalık bir başka hacimli makaleyle gelir (*Aspects of Comparative Linguistics* 3. Moscow: 109-258). Makalede, dilbilimsel akrabalığı kanıtlamak için morfolojinin önemli bir ölçüt olduğu kabul edilmekle beraber bu iddianın Vovin'in kendi iddiası olmayıp karşılaştırmalı dilbilimin genel bir kabulü olduğu ifade edilmiştir. Elbette morfolojik yapılar, kolay ödünçlenebilen leksik birimlere kıyasla daha dilin iskeletini oluşturan sağlam yapılardır. Ancak bugün Hintçe, Fransızca ve İngilizce gibi modern Hint-Avrupa dillerinde, bu dillerin proto dönemleri için tasarlanan morfolojik birimden kaçının yaşadığı gözden geçirildiğinde, sonucun trajik olduğu görülür (125). Yazarların bu tespiti, dil akrabalıklarının araştırılmasında morfoloji ölçütüne de temkinle yaklaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Burada tanıtılacak olan kitabın, yukarıda sözü edilen tartışmaların ardından, genetik akrabalığı göstermede fiil morfolojisini bir yöntem sorunu olarak araştırması, yeni dönem Altay dilleri araştırmalarının bir diğer önemli adımıdır. Son

dönem Altayistik araştırmalarında Rus ekolünün ve bazı Avrupalı araştırmacıların söz sahibi olduğu gerçeği, bu çalışmada da kendini gösterir. Kitap, Altay dillerinde fiil morfolojisini dil akrabalığı, dil ilişkileri ve tesadüfler bağlamında ele alan makalelerden oluşmaktadır. Kitapta Lars Johanson, Bernard Comrie, Andrés Róna-Tas, Martine Robbeets, Stig Eliasson, Irina Nevskaya, Hans Nugteren, Claudia Römer, Frederik Kortlandt ve Juha Janhunen'e ait makaleler vardır.

Johanson'un "The high and low spirits of Transeurasian language studies" adlı makalesi Altay dilleri teorisinin macerasını konu alır. Makaleyle, Altay dilleri teorisinin, 18. yy.da Ural-Altay dil ailesi teziyle Philip Johann von Strahlenberg tarafından ortaya atılışı, o yüzyılda karşılaştırılmalı dilbilim çalışmaları da sıkça rastlanan hataların ilk dönem Altayistik çalışmaları da bulunduğu, Altay dilleri teorisinin "micro" ya da "makro" düzeylerde tartışıldığı ve tartışmaların en modern çalışmalarda bile son bulmadığı bir kez daha hatırlatılır. Johanson makalesinde fiil morfolojisiyle ilgili olarak, Türkçe fiil morfolojisinin, özellikle kılınış ve çatı morfemleri gibi birincil köke yakın biçimbirimlerin, genetik sürekliliğin göstergelerinden biri sayılabileceği yönündeki görüşünü yineler. Bu konuda Ramstedt'in, anlam bakımından bulanık olsa da Poppe'nin ve daha yakın tarihli olan Robbeets'in verilerinin önemine işaret eder (16-17).

Bernard Comrie'nin "The role of verbal morphology in establishing geneological relations among languages" adlı makalesi, doğrudan Transavasya dillerinin fiil morfolojisine odaklanmamakla birlikte, "bir ölçüt olarak fiil morfolojisinin, dillerin genetik akrabalığını karşılamadaki kritik rolünün ne derece geçerli olduğu" nu konu alır. Comrie makalesinin ilk bölümünde, genetik akrabalığı kesin olan dillerden, ikinci bölümünde ise karma dillerden veriler kullanmış; ulaştığı sonuçsa, fiil morfolojisinin -ona sahip olan dillerde- genetik akrabalığı kanıtlamak üzere öncelikle gözden geçirilmesi gereken unsurlardan biri olduğu, ancak karma dillerde karşılaşılan durumlar nedeniyle, araştırmacıların bu konuda da dikkatli olmaları gerektiği olmuştur. Çünkü morfolojik sistemlerini zamanla yitirmiş olan veya en azından pek çok güneydoğu Asya dillerinde olduğu gibi, herhangi bir morfolojik sisteme sahip olmayan diller de vardır (30).

Altayistik karşıtı görüşleriyle bilinen Róna-Tas'ın "Morphological embedding of Turkic verbal bases in Hungaria" adlı makalesi, daha başlığıyla araştırmacıları, alıntı sözlerle birlikte giren fiil morfolojisine karşı uyarmaktadır. Róna-Tas, erken tarihlerde Türkçeden Macarcaya girmiş olan fiillerin, Ural dilleri fiil sistemine tamamen adapte olduğunu ve bu sözlerdeki morfolojik birimlerin, Ural dilleri fiil morfolojisine ait olanlar gibi davrandığını belirtir (33-34). Macarcaya daha sonra giren Slav ve Germen kökenli sözcükler dil içi yöntemlerle ayıklanabilirken Türkçeden girenlerde dil içi yöntemler yetersiz kalmaktadır. Söz konusu fiil morfolojisi bile olsa Türkçeden Macarcaya, Macarcadan Türkçeye giren sözcüklerin yanılıcı sonuç verebileceği üzerinde duran Róna-Tas, fiil

morfolojisindeki benzerliklerin sözcüklerle birlikte (sözcük bünyesinde) alıntılanan eklere dayanabileceğine dikkat çeker.

Bu durumda daha sağlıklı kararlar verebilmek için tek tek eklerden çok paradigmaların varlığına ihtiyaç duyulur. Altay dillerinin paradigmalarına dair açıklamalarsa “Transeurasian: Can verbal morphology end the controversy?” adlı makalesiyle Robbeets’ten gelir. Robbeets, Altay dillerinde rekonstrüksiyonu yapılabilen ortak fiil morfemleri olmasına rağmen ortak paradigmaların bulunmadığını ve Hint-Avrupa dillerinin aksine Altay dillerinden bu tür paradigmaların beklenemeyeceğini ifade eder: “Hint-Avrupa dil birliği yaklaşık olarak MÖ 4000 yıllarına dayanmaktadır. Altay dillerinin ayrılması ise, bundan en azından bin yıl önce gerçekleşir. Bin yılda, Roman dillerinin klasik Latinden ayrılması paradigmaların yarısının ortadan kaybolmasına neden olduğuna göre” (83), Altay dillerinde paradigmaların bulunmaması durumu anlaşılabilir. Ancak, paradigmalar olmasa da Altay dillerinde ortak fiil morfolojisi vardır ve bu konuda çatı ekleri (diathesis) iyi bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir (82-83). Altay dillerinin çatı kategorilerinde biçim, işlev, birleşim ve sistemle ilgili, akrabalığı düşündüren ortak özellikler görülür (110). Makalenin ilerleyen bölümlerinde, Altay dillerinin fiil morfemlerine ait etimoloji denemeleri bulunur ve sunulan veriler, üzerinde durmaya değerdir. Robbeets’in çatı ekleriyle ilgili verileri arasında Proto Japon *-ta* (>Eski Japon *-t-*), Proto Tunguz *-t - -ti-*, Proto Mongol *-ti-*, Proto Türkçe *-ti* (Eski Türkçe *-t-*) (99-100) ve daha başka ilginç malzemeler vardır. Bu etimoloji denemelerinde Japonca ve Korece verilerin bulunması önemlidir. Bölgesel temas, Türk, Moğol ve Mançu Tunguz dillerine kıyasla, Kore ve Japon dillerinde daha az bekleneceğinden, bu dillere ait veriler kritik bir önem kazanmaktadır. Kitabın editörlerinden Robbeets, *Is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?* (Wiesbaden 2005) adlı çalışmasında, Japoncanın diğer Altay dilleriyle ilişkisi konusunu araştırarak eldeki verilerin akrabalığı destekler nitelikte olduğunu belirtmiştir.

Çalışmada, Frederik Kortlandt’ın, Ural –Altay dil akrabalığı meselesini yeniden gözden geçiren “Indo-Uralic and Altaic revisited” adlı makalesi ve yukarıda adı geçen diğer araştırmacılara ait dikkate değer başka makaleler de bulunmaktadır.

Bu kitapla, karşılaştırmalı Altay dilleri çalışmalarının yeni gözdesinin fiil morfolojisi olduğu anlaşılmaktadır. Altay dilleri araştırmacılarının tespit etmiş olduğu Genel Türkçe ile Çuvaşça ve Moğolca arasındaki *ş//l* ve *z//r* denkliği, Moğolca kelime başı *n, n̄, d, j* ve *y*’nin Çuvaşçada *ś*’ye, Genel Türkçede *y*’ye karşılık geldiği ve bunlara benzer birçok ses denkliğinin ardından, ilerleyen yıllarda morfolojik denkliliklerle ilgili verilerin de daha yoğun tartışılacağı görülmektedir.

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

İsen, Mustafa (2012). *Tazkiradan Biyografiyaga*. (Çev.: Hamidulla Boltaboev) Toşkent: Mumtoz So's Nashriyoti. 288 s.

Mustafa Durmuş*

“Divan edebiyatının gizli kahramanları tezkire yazarları. Yüzyılların zevki onlarla bugüne taşındı. Mustafa İsen, onlara yeniden bilimin ve sanatın gözüyle baktı. Dünü bugüne, bugünü düne taşıdı.” *Türkçe yayının kapak yazısından..*

Mustafa İsen'in Türkçe şair biyografileri ve bu konu çevresinde kaleme aldığı yazılarını biraraya getiren *Tezkireden Biyografiye* adlı kitabı, *Tazkiradan Biyografiyaga* adıyla Özbek Türkçesine çevrildi ve Taşkent'te Özbek okurların ilgisine sunuldu. Daha önce 2010 yılında Kapı Yayınları arasında çıkan bu çalışmanın Özbekistan'da yayımlanması anlamlı. Herşeyden önce, Özbek sahası Türk edebiyatının ve Doğu Türk yazı dilinin büyük ismi Ali Şir Nevâi (ve eserlerini verdiği Herat sahasının diğer tezkire yazarları) tesirinde Anadolu'da gelişen Türkçe şair biyograficiliğine hasredilmiş yazılardan mürekkep bu kitabın, yakın kültürel birikimin sahibi olan Özbek okurlarla buluşması yazar için ayrıca önem taşıyor olmalı. *Tezkireden Biyografiye*'nin, çok yakında, benzer kültürel iklimin mirasını paylaşan Azeri sahasında Azeri okurlara kendi dillerinde ulaştırılacağı haberini yine bu vesile ile paylaşmakta yarar var. Gördüğü ilgi dolayısıyla söz konusu kitabın bu dillerde yayımlanması, şüphesiz, ele alınan konuların ortak kültürel mirasa yaslanıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Klasik Türk edebiyatının önemli türlerinden biyografi, İslam medeniyetinin, özgün biçim ve içerik özellikleri ile geliştirip çok zengin bir yapıya dönüştürmüş olduğu tarih yazıcılığının bünyesinden doğmuştur. Din

* Yrd. Doç. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, TDE Bölümü – Ankara / Türkiye
mdurmus@etu.edu.tr

büyükleri, devlet adamları, hemen her sanat ve meslek dalı için geçerli olmak üzere sanatçılar ve meslek erbabının hayatına dair bilgiyi içeren biyografi türündeki başarılı örnekleriyle Arap edebiyatının ‘tabakat’ adı verilen eserleri önce Fars edebiyatında ardından Türk edebiyatında takipçiler bulmuştur. Bu uzun gelenek çizgisi üzerinde Fars edebiyatının yerini özellikle vurgulamak gerekir. Klasik Türk edebiyatında pek çok türün ilk örnekleri Fars edebiyatındaki model eserlerin çevirisine ve/veya bu eserlerin uyarlamasına dayanmaktadır. Feridü’l-din Attar, Abdurrahman Câmî, Devletşah b. Alai’ü-devle, Hâfız gibi Fars edebiyatının tanınmış isimleri bu konuda akla ilk gelen sanatçılardandır. Attar’ın *Tezkiretü’l-Evliya* adlı eserinin gördüğü ilginin de etkisi ile önce Farsça, ardından Türkçe yazılan biyografi türündeki eserler için ‘tezkire’ sözcüğü kullanıldı.

Tazkiradan Biyografiyaya adlı çalışmanın değerlendirmesine geçmeden, bu noktada Klasik Türk edebiyatında şair tezkirelerine dair öncü çalışmalarıyla dikkat çeken isimlere kısaca değinmekte yarar bulunmaktadır. *Türk Edebiyatı Tarihi I* adlı kitabında Türkçe şair tezkirelerine dair derli toplu bilgiler sunan Agah Sırrı Levend’in ardından bir anlamda, bu sahada yapılacak çalışmalar için yönlendirici isimlerden biri olarak James Stewart Robinson’u belirtmek gerekir. 1959 yılında Edinburg Üniversitesi’nde tamamladığı “Ottoman *Tezkire-i şhuara* Literature: Its Development and Its Value as Literary Criticism” başlıklı doktora tezi ve bu teze dayanan çeşitli makaleleriyle Robinson, Osmanlı şair tezkireleri incelemelerinin önünü açmıştır. Bu çerçevede zikredilmesi gereken bir diğer isim Harun Tolasa’dır. Robinson’un çerçevesini çizdiği şair tezkirelerinin içeriğine dair inceleme yaklaşımını Sehi, Latifi ve Aşık Çelebi tezkireleri üzerinde ayrıntılı inceleme yöntemine dönüştüren Tolasa’nın çok değerli kitabı (2002), daha sonra 17. ve 18. yüzyıl tezkirelerini aynı yaklaşım ve yöntemle inceleyen çalışmalarca model alınmıştır (örnek olarak bk. Kılıç 1998, Çapan 1993).

Osmanlı sahasında kaleme alınmış Türkçe şair tezkirelerinin yazma nüshalarının derlenip bu eserlerin metin neşirlerinin gerçekleştirilmesi ve bilimsel çalışmalara konu edilmesi sürecinin yine öne çıkan iki ismi bulunmaktadır. Bu isimlerden ilki Haluk İpekten’dir. İpekten, şair tezkirelerinin, divan edebiyatının diğer türlerine dair yapılan neşirlere kaynaklık etmesi bakımından önemli bir misyon üstlenmiştir. *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuara Tezkireleri* adlı kitabın da sahibi olan İpekten’in Türkçe şair tezkireleri ile ilgili çalışmalara en önemli katkılarından biri hiç şüphe yok ki, İsen’in bu sahaya girişine öncülük etmesidir.

Bugün artık Türkçe şair tezkireleri ile ilgili çalışmalar denince akla ilk gelen ismin Mustafa İsen olduğunu söylemek yanlış olmaz. Âlî'nin *Künhü'l-Abbâr* adlı dünya tarihinde geçen şair biyografilerini *Künhü'l-Abbâr'ın Tezkire Kısmı* (İsen 1994) başlığıyla bir araya getiren İsen, henüz basılmamış olan *Sehî'nin Heşt Behişt*'ini ve *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nü (İpekten vd.) yayına hazırlayanlardan biridir. Ayrıca *Sehî'nin* (İsen 1980) ve *Latîfî'nin* (İsen 1990) tezkirelerini sadeleştirerek günümüz okurunun ilgisine sunan İsen'in tezkire metinlerinin yazmalar arasından çıkarılarak yayınlanması sürecine katkıları bununla kalmamıştır. Yönettiği lisansüstü tezlerde yine Türkçe şair tezkirelerine büyük önem veren İsen, bu yolla *Beyanî* (Sungurhan 1994), *Ahdî* (Solmaz 1996), *Kınalızade Hasan Çelebi* (Sungurhan 2001), *Aşık Çelebi* (Kılıç 2010) tezkirelerinin metin çalışmalarının gerçekleştirilmesinde büyük emek harcamıştır. İsen, üniversitelerdeki “Eski Türk Edebiyatında Nesir” ve “Şair Tezkireleri” dersleri için hazırlanan *Şair Tezkireleri* (İsen 2009) adlı kitabın da editörlüğünü ve metin yazarlığını yapmıştır.

Nevâî'nin Anadolu'da gelişen klasik Türk edebiyatı üzerindeki yoğun tesirine en ciddi şekilde dikkat çeken yine İsen olmuştur. Bunun, yönettiği bir doktora tezine (Çetindağ 2001) de konu edilmesini sağlayan İsen, *Nevâî'nin*, Anadolu'daki ilk tezkireler için açıkça belirtilen bu model olma özelliğinin ötesinde şiir alanında da kuvvetli tesirinin düzenli bir biçimde ortaya konulmasını sağlamıştır.

İsen'in bunların dışında yazdığı makale ve kitap bölümleri ile yine Türkçe şair tezkireleri çalışmalarına öncülük ettiği görülmektedir. *Tazkiradan Biyografiyaya*, Türkçe şair tezkirelerini doğrudan ele alan veya klasik Türk şiirinin en önemli kaynaklarından biri olarak bu eserlerin ortaya koyduğu verileri dikkatlere sunan yazılardan oluşmaktadır. Yazarın daha öğrencilik yıllarında ilgisini çeken klasik biyografi geleneği ve bu çerçevede üretilmiş Türkçe şair tezkireleri üzerine yazılmış makaleler, yetmişli yılların sonundan günümüze kadar değişik tarihlerde çeşitli yayınlarda yer almıştır.

Kitapta, birbirini tamamlayan 30 makale, iki bölüm halinde sunulmaktadır. Birinci bölümde Türk biyografi geleneğinin oluşumu ve gelişimini ele alan 11 makale yer almaktadır. Söz konusu bölümdeki makalelerin genel olarak tezkirelerin kendisini konu ettikleri söylenebilir. Bu makalelerin, Türk biyografi geleneğini biçim ve içerik yönüyle ele alanlarının yanı sıra, büyük bölümü 16. yüzyıl tezkirelerine dairdir. *Sehî*, *Latîfî*, *Hasan Çelebi* tezkireleri ile *Gelibolulu Âlî'nin Künhü'l-abbâr'ın* şairlerle ilgili kısmı yazarın özel olarak dikkatini yönelttiği eserlerdir. İsen'in çalışmalarında öne çıkardığı tezkirelerin bu yüzyıla ait örnekler olması şartıtcı değildir. *Aşık Çelebi'nin Meşâirü'ş-*

şuarâ'sı ile birlikte bu tezkireler, hiç şüphe yok ki, Anadolu'da kaleme alınan Türkçe şair tezkireleri içerisinde en önemli olanlarıdır. Bu eserlerden sonra yazılanların, büyük ölçüde bu tezkireleri ne biçim ne de içerik özellikleri ile aşamadıklarını belirtmek gerekir. Öyle ki, 17. yüzyılda az sayıda örneğini gördüğümüz antoloji tipi tezkireler bir kenara bırakılırsa, biyografik bilgilerin sunum yolları, anlatımı süsleyen estetik araçların kullanımı bakımından sonraki yüzyıllarda oluşturulan tezkirelerin modelleri bu sahada 16. yüzyılda ortaya konan eserlerdir. Kitabın birinci bölümünde, yukarıda adı geçen tezkireler ile birlikte Türk biyografi geleneğini ve genel olarak Türkçe şair tezkirelerini ele alan makalelerde bu eserlerin gelenek içerisindeki yerleri, biyografisini sundukları şair sayıları, biyografik bilginin sunumunda öne çıkardıkları yönler, kendisinden önce yazılanları 'zeyl' olarak devam ettirenlerin bu yönlerinin yanı sıra Türk şair tezkirelerinin türe dair genel özellikleri başarılı bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Birinci bölümde bunların yanı sıra, "Türk Biyografi Geleneğinde Ali Şir Nevâi'nin Yeri" başlıklı yazısı ile söz konusu geleneğin oluşum sürecine dikkati çeken İsen, bölümün son makalesi olan "Edebiyat Tarihimizin Kaynaklarından Evliya Çelebi Seyahatnâmesi" başlıklı yazı ile şair tezkireleri dışında edebiyat tarihine kaynaklık eden eserlere işaret etmekte; bunlar arasında da Evliya Çelebi Seyahatnamesinde adı geçen şairleri ve bu şairlere dair sunulan bilgileri diğer kaynaklarla karşılaştırarak hassasiyetle incelemektedir. İsen, bu inceleme sonrasında da Çelebi'nin ünlü eserinin, verdiği bazı bilgilerin yeteri kadar güvenilir olmaması nedeniyle Türk edebiyatı tarihi için ancak dolaylı bir kaynak olabileceği hükmünü ortaya koymaktadır.

Genel olarak tezkirelerin bizatihi kendisini konu edindiğini söyleyebileceğimiz birinci bölümün ardından, 19 makalenin yer aldığı ikinci bölümde İsen, şair tezkirelerinin, edebiyat tarihimizin en önemli kaynaklarından biri olduğunu örnekleriyle göstermektedir. Edebiyat bilimi çalışmaları, tarihi metinleri, transkripsiyonlu aktarması yapılan metin çalışmalarına sıkıştırılmamalı; bu eserleri edebiyat tarihinin, daha genelde kültür tarihinin doğrudan veya dolaylı kaynakları olarak en etkin biçimde değerlendirmelidir. Bu makalelerden hareketle İsen, tarihi metinleri, işte bu doğrultuda yetkinlikle ele almış; söz konusu eserlerin edebiyat tarihinin en önemli kaynaklarından biri olarak görülmesini sağlamıştır.

İkinci bölümde yer alan makalelerle ilgili dikkati çeken noktalardan bir diğeri, İsen'in, şair tezkirelerinin sunduğu bilgilerden hareketle Osmanlı kültür coğrafyasının hatlarını belirlemeye yönelik ortaya koyduğu veriler ve bu verilerden yola çıkarak sunduğu değerli tespitlerdir. Osmanlı kültür

coğrafyasının öne çıkan şehirlerini, bu şehirlerin yetiştirdiği şairlerden yola çıkarak ele alan İsen, okurlarının şehir ve kültür ilişkisinde Osmanlı'yı doğru anlamasına yardımcı olmaktadır. İstanbul, Üsküp, Priştine, Bağdat, Diyarbakır, Erzurum, Ankara, Sakarya, Tokat bu bağlamda yazarın ayrı makalelerde ele aldığı şehirlerdir. İsen, bu şehirlerin yanı sıra, Bulgaristan, (Eski) Yugoslavya, Azerbaycan, Kıbrıs doğumlu şairleri yine ayrı makalelerde sunmaktadır. Bahsi geçen makalelerin üzerinde özenle durduğu şehir ve kültür ilişkisinin, İsen'in özel dikkat noktalarından birini teşkil ettiği rahatlıkla söylenebilir.

Bu bölümde yukarıda belirtilenlerin dışında yer alan diğer makalelerde yazarın üzerinde durduğu bir başka konu, şairlerin, bu özelliklerinin dışındaki sosyal rolleridir. "Divan Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri" ile "Divan Şairlerinin Mesleki Konumları" başlıklı bölümlerde yazar, sunulan biyografik bilgilerinden hareketle şairlerin bu yöndeki sosyal rollerine dair önemli veriler ortaya koymaktadır.

Bu bölümün "Türk Biyografisinin Çağdaş Yorumcuları Olarak Hammer ve Behçet Necatigil" başlığını taşıyan son makalesi, kitabın adı konusunda okur için açıklayıcı olmaktadır. Avusturyalı Hammer'in kuruluşundan 1834 yılında kadar Osmanlı'da yaşamış 2200 şairi ele aldığı bir çeşit 'tezkireler tezkiresi' olan eseri ile Behçet Necatigil'in ilk baskısı 1960 yılında gerçekleşen *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* adlı 830 sanatçıyı içeren çalışması, İsen tarafından geleneksel birikimin çağdaş sunumları olarak kabul edilmektedir. Özellikle Necatigil, geleneksel tezkire maddelerinde yer alan biyografik bilgi sunumuna ek olarak şairlerin doğum tarihleri, bahse konu şairlerin eserlerine daha fazla yer verme ve bu eserlerin baskı tarihlerini belirtme bakımlarından, İsen'e göre, çağdaş biyografi yazıcılığına, bir başka ifade ile *Tezkireden Biyografiye* geçişin öncü isimlerinden biri olmuştur.

Mustafa İsen'in yaklaşık otuz beş yıllık bilimsel çalışmalarının ürünü olan bu değerli yazıların Özbek Türkçesine kazandırılmasının ne denli önemli olduğunu bir kez daha vurgulamakta yarar var. Herşeyden önce Özbek kültür coğrafyasının, bu kitaba konu olan tarihsel birikime bütün Türk dünyası içerisinde özel bir ilgi duyacağından hiç şüphe yok. Türk dünyasında uzun bir zamandır sağlanmaya çalışılan kültürel paylaşım, ortak iletişim zemini oluşturma girişimlerinde arzu edilen düzeyde olunduğunu söylemek biraz zor. Siyasî ve ekonomik alanlarda sağlanamayan ortak iletişim zeminlerinin bu tür bilimsel ve kültürel çalışmalar yoluyla temin edilmesinin önemini belirtmek; bu noktada kitabı Özbek Türkçesine kazandıran Hamidulla Boltaboev'i ve bu yayının gerçekleşmesinde emeği geçen Suima Ganieva'yı söz konusu hizmetleri dolayısı ile takdirle ifade etmek gerekir. *Tazkireden*

Biografyaya'nın, aynı kitabın Azerbaycan'da gerçekleştirilecek yayını ile birlikte, benzer çalışmalara öncülük etmesini umuyoruz.

Kaynaklar

- Çapan, Pervin (1993). *18. yy. Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ.
- Çetindağ, Yusuf (2001). *Alî Şîr Nevâî'nin Batı Türkçesi Divan Edebiyatına Tesiri (XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Ankara.
- İpekten, Haluk vd. (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- İsen, Mustafa (1980). *Sehî Bey, Heşt Behişt*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- _____, (1990). *Latîfî Tezkiresi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- _____, (1994). *Gelibolulu Mustafa Âlî, Kühü'l-Abbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- İsen, Mustafa vd. (2009). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yay.
- Kılıç, Filiz (1998). *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*. Ankara: Akçağ Yay.
- _____, (2010). *Âşık Çelebi, Meşâ'irü ş-şuara İnceleme-Metin*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- Solmaz, Süleyman (1996). *Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ-İnceleme-Tenkitli Metin*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219123/h/tsmetinb.pdf>, (ET: 18.03.2012)
- Sungurhan, Aysun (1994). *Beyânî, Tezkiretü ş-şu'arâ İnceleme-Tenkitli Metin*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219123/h/tsmetinb.pdf>, (ET: 18.03.2012)
- _____, (2001). *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü ş-şu'arâ*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219123/h/tsmetinb.pdf>, (ET: 18.03.2012)
- Tolasa, Harun (2002). *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ Yay.